

O'SMIRLARNING "O'Z-O'ZIGA BAHO BERISHI YA'NI "MEN" KONSEPSIYASI

Normurodova Shaxribonu Shavkatjon qizi

Qashqadaryo viloyati G'uzor tumani 2-maktab psixologi

Anatotsiya: *O'smirlarda "Men" konsepsiyasi , o'z-o'ziga beradigan bahosi, buning ijobiy va salbiy tomonlari. "Men" obrazini rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar.*

Kalit so'zlar: *"Men", o'z-o'ziga baho, temperament, ijtimoiylashuv, empatiya, agressiya, xulq-atvor, tasavvur, altruistic, rol o'ynash.*

"Men" konsepsiyasi – bu insonning o'zi haqida umumlashtirilgan tasavvuri, shaxsning o'ziga nisbatan tartib tizimi, yoki psixologlar aytgandek, "Men" konsepsiyasi o'zi haqidagi nazariyasi. Qayd etib o'tish muhimki, "Men" konsepsiyasi statik emas, balki dinamik psixologik hodisasidir. "Men" konsepsiyasining shakllanishi, rivojlanishi va o'zgarishi ichki va tashqi tartib omillari bilan bog'liq. Ijtimoiy muhit oila, maktab hisoblanib, "Men" konsepsiyasining ijtimoiylashuv jarayonida shakllanishiga ta'sir o'tkazadi. Bu ta'sir nafaqat shaxsning ijtimoiylashuvining boshlang'ich bosqichida, balki oila bolaning yagona yoki mutlaq kuchli ijtimoiy muhiti bo'lgan paytida, shu bilan birga keyinchalik ham uning hayotida o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Yosh o'tishi bilan "Men" konsepsiyasining rivojlanishida ijtimoiy tajribaning, shaxs kirgan ko'p sonli formal va noformal guruhlarining ahamiyati kuchayib boradi. "Men" konsepsiyasining rivojlanishiga juda kuchli ta'sir o'tkazadi. Maktabda va noformal guruhlaridagi o'zaro aloqalarning ahamiyati ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Lekin, shu bilan birga, oila shaxsning ijtimoiylashuv instituti sifatida o'smirlik va o'spirinlik davrida ham muhim rol o'ynashda davom etadi.

«Men» konsepsiyasining siyosi – individning o'zi haqidagi nisbatan barqaror ko'proq yoki ozroq darajada anglanilmagan, betakror deb his qilinadigan tasavvurlar tizimidirki, individ boshqalar bilan o'zaro hamkorlikda harakat qilishda ana shunga asoslanadi. O'ziga o'zi baho berish shaxsning o'ziga, o'z imkoniyatlariga, boshqa odamlar orasidagi fazilatlariga va o'rniga baho berishidir. O'ziga o'zi baho berish orqali shaxsning xulq-atvori to'g'rilanib, tartibga solib turiladi. Shaxsning o'ziga o'zi beradigan bahoning birmuncha oshirilib yuborilishi kutilgan baho ko'rsatkichlarining kamayishi bilan bog'liq bo'ladi. O'ziga o'zi baho berish shaxsning intilishlari darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Intilishlarning darajasi shaxs o'ziga o'zi beradigan bahoning individ o'z oldiga qo'yadigan

O'z-o'ziga baho berish to'g'ridan to'g'ri shaxsning ijtimoiy adaptatsiyasi va dezadaptatsiyasi bilan bog'liq. Voyaga yetmagan qonunbuzarlarning o'ziga-o'zi baho berish haqidagi bugungi ma'lumotlarning ziddiyatli ekanligiga qaramay, o'smirning asotsial va delinkvent fe'li va o'ziga-o'zi baho berishning o'zaro bog'liqligi haqida tasavvurlari amalda umumqabul qilingandir. Bahslar esa asosan qonunbuzarning o'z-

o'ziga baho berishi qanday holatda salbiy yoki ijobiy ekanligiga borib taqaladi. Empirik tadqiqotlarga asoslangan va eng keng tarqalgan pozitsiyaga ko'ra, o'smir – delinkventlar, va yoshi katta qonunbuzarlarning ham o'ziga-o'zi baho berishi yuqoridir. Shu bilan bog'liq ravishda qayd etiladiki, shaxsning ijtimoiy dezadaptatsiyasi bilan bog'liq yuqori, noadekvat baho keng ixtilof zonasini yoritadi va ma'lum shart – sharoitlarda delingvent fe'l-atvorning namoyon bo'lishiga olib keladi.

Shu bilan birga eksperimental ma'lumotlarga asoslangan boshqa nuqtayi nazar ham mavjud. Ushbu nuqtayi nazar tarafdorlarining fikriga qaraganda, voyaga yetmagan qonunbuzarlarning o'ziga-o'zi baho berish darajasi boshqa o'smirlarga nisbatan pasroq. Teskari natijalar olingan tadqiqotlarning ko'pchiligi esa, ushbu konsepsiya tarafdorlarining fikricha, metodik nuqtai nazardan to'g'ri emasdir. Bir qator tadqiqotlarda ko'rsatilgandek, yosh jinoyatchilarda hamda “qiyin” o'smirlar bilan shug'ullanuvchi jamoat tashkilotlari e'tiboriga tushganlarda “Men” konsepsiyasi salbiydir. Ushbu yo'nalishdagi ishlarda ko'rsatilganidek, yomon “Men” konsepsiyasi (o'ziga ishonchning zaifligi, rad javobi eshitishdan qo'rqish, o'z-o'ziga baho berishning pasligi) shakllangach, fe'l-atvorning buzilishiga olib keladi. Bunda salbiy “Men” konsepsiyasining quydagi ta'sirlari ajratib ko'rsatiladi. O'z-o'ziga bo'lgan hurmatning pasayishi va ko'pincha buning oqibatida ijtimoiy tanazzul, agressivlik va jinoyatchilik.

- Qiyin vaziyatlarda konformistik reaksiyalar stimulyatsiyasi bo'lib, bunday yosh odamlar guruhlarning ta'siriga juda tez tushadi va jinoiy hatti-xarakatlarga kirishib ketadi.

- Idrokda chuqur o'zgarishlar o'zini salbiy baholaydigan yosh insonlar yaxshi ishlar bajarayotganini bazo'r idrok etadi, chunki o'zini bunday ishlarga qodir emasdeb hisoblaydi.

- Umuman olganda, qayd etib o'tish kerakki, zamonaviy psixologiyada o'smir qonunbuzarning o'ziga past yoki yuqori baho berish haqidagi ma'lumotlarda ma'lum qarama-qarshiliklar ko'zga tashlanadi. Bunday ziddiyat paydo bo'lganda, fanda boshqacha konsepsiya, tavsifiy kuchga ega va ziddiyatlarni hal qiluvchi uchinchi yondashuvni ishlab chiqishga bo'lgan ehtiyoj dolzarblashadi.

Ko'rib chiqilayotgan muammoga va hosil bo'lgan qarama-qarshilikka boshqa konseptual pozitsiyalaridan ham qarasa bo'ladi. Taxmin qilish mumkinki, o'smir qonunbuzarlarning o'z-o'ziga baho berish muammosida eng asosiy narsa yuqorilik yoki pastlik emas, balki ularning o'z bahosi sotsiumning bahosi bilan qarama-qarshiligi, tashqi bahoga (ota-onalar, pedagoglar, sinf) mos emasligidir. Bu jihatdan baho har doim shaxsiy bahodan pastroqdir (agar u tog'ri bo'lsa ham). O'smirning delinkventlikka, asotsial fe'lga turtki mana shunda ko'rinadi. Hurmatga tan olinishga ehtiyoj shaxsining eng muhim ehtiyojlardan biri hisoblanadi. Ayrim shaxs konsepsiyalarda u asos, fundamental ehtiyojlarga kiritiladi (masalan: A.Maslouda). Bu ehtiyojning amalga oshirishining tuzilishiga umumiy adaptatsion sindrom konsepsiyasi muallifi G.Sele

tomonidan muhim omil, distress sifatida qaraladi. Shu bilan bog'liq ravishda u qayd etib o'tadiki, inson tan olinishiga ehtiyojmand, u doimiy dakkilarni ko'tara olmaydi, chunki bu mehnatini boshqa stresslarga nisbatan og'ir va mashaqqatli qilishadi. Shubhasiz, yuqorida aytilganlarning bari nafaqat o'smirlarga, balki kattalarga ham to'g'ri keladi, ammo o'smirlilik yoshi bilan bog'liq o'zlik inqirozi va uning og'ir kechishini e'tiborga olsak, o'smirlarga ko'proq xos.

O'smirning shaxsiy bahosi sotsiumda asos topmagan vaziyatda, boshqalar unga doimiy past baho berganda, fundamental ehtiyojlardan biri bo'lmish hurmatga bo'lgan ehtiyoj doimiy to'sqinlikka uchrasa, shaxsiy discomfort hissi keskin kuchayadi. Shaxs doimiy ravishda o'tkir discomfort va distress holatida bo'la olmaydi, o'smir vujudga kelgan vaziyatdan chiqish yo'llarini qidiradi. Uning o'z-o'ziga bergan bahosi ijtimoiy makonda o'z tasdig'ini topishi kerak. Ushbu muammoni yechishning keng tarqalgan usullaridan biri o'smirning atrofidagilarning bahosi shaxsiy bahoga mos keladigan va xatto undan oshadigan guruhga o'tishidir. Ushbu guruhda o'smirlarni qadrlashadi (bu doimiy ravishda og'zaki va noog'zaki tasdiqlanadi), bu hurmatga bo'lgan ehtiyojning qondirilishiga, bundan kelib chiqqan xolda, qoniqishga, ushbu guruh ichidagi comfort holatiga olib keladi. Shunday qilib, o'smirning o'ziga bergan bahosi shaxsning tashqi ijtimoiy baholari makonida adekvat tayanchga ega bo'ladi. O'smir o'tgan guruh ko'pincha turli orientatsiyaga, turlicha qadriyatlarga ega bo'lishi mumkin. Afsuski, o'smir o'ziga kerakli ijtimoiy tayanchni topgan yangi noformal guruhda juda ko'p hollarda konrtnormativ qadriyatlar shkalasi ustunlik qiladi. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, qadriyatlarining kontnormativligi o'smir-delinkventlar guruhining xarakterli jihati hisoblanadi.

Lekin tashqi va ichki baho o'rtasidagi ziddiyatni xal qilishning tasvirlangan usuli salbiy oqibatlariga olib kelmasligi ham mumkin. Bu o'smir normativ va qadriyatlar shkalasiga yo'naltirilgan noformal guruhga kirgan holatda ro'y beradi.

Ushbu mexanizm yoki konsepsiya nega ota-onalar va pedagoglarning o'smirni "yomon" jamoadan chiqarib olishga bo'lgan barcha urinishlari muvaffaqiyatsizlikka uchrashini tushintirib beradi. Mohiyatan, bunday urinishlar avvalboshdan muvaffaqiyatsizlikka mahkum, chunki ular ortida shaxs uchun salbiy psixologik oqibat yotadi. O'smirni yana ijtimoiy tayanchdan mahrum qilishmoqchi, uni inkor qiluvchi (yoki uning o'zi inkor qiluvchi) guruhga kiritishmoqchi. Ushbu psixologik qarama-qarshilikni yechishni bitta effektiv yo'li bor. O'smirni shunchaki bitta guruhdan chiqarib olishga harakat qilmaslik kerak, balki unga ushbu asotsial guruh o'rniga boshqasini-prosotsial orentatsiyaga ega bo'lganini ko'rsatish kerak. Ushbu yangi guruh o'smirlarning shaxsiy bahosiga adekvat baho berish, va o'smir unda shaxsga nisbatan ijtimoiy baho sifatidagi adekvat ijtimoiy tayanch topishi kerakligini eslatib o'tish shart emas.

Yuqorida ko'rib chiqilgan yondoshuv nega o'smir biror asotsial guruhda juda past daraja egallasa ham, unga maxkam bog'langanligi kabi parodaksal faktlarni ham

tushuntirib beradi. Bunday holatlarda, darhaqiqat, shaxsning ushbu guruhga o'tishi shaxsning bahosi o'sishiga olib kelmaydi. Lekin bunday holatda asotsial guruhga tegishlilik o'z bahosining tashqi tasdig'ini guruhga kirmagan o'smirlar hisobidan qidirishiga yordam beradi. Quyidagi modelini ishlaydi: guruh ichida – “itning keyingi oyog'i”, lekin chetdagi o'smirlar uchun “avtoritet”. Ayrim variantlarda bunday qoniqishga agressiya ko'rsatish, guruhga a'zo bo'lmagan o'smirlarni kamsitish va bo'ysundirish yo'li bilan erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1 I.A. Karimov. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. T. «Ma'naviyat», 2008.
- 2 V. Karimova. Ijtimoiy psixologiya va amaliyot. — T.: 2009.
- 3 V. Karimova, O. Xayitov. Shaxsning ijtimoiylashuv masalasi. - T.: 2007.
- 4..V.Karimova. Oila psixologiyasi.T.2007
- 5.O.Musurmonova .Oila ma'naviyati -milliy g'urur.
6. Deyl Karnegi. Muomala sirlari. T.«Navro'z» nashriyoti. 1999.
- 7.www.Expert.psychology.ru